

MONUMENTALE WANDELING DOOR OOSTZAAN

OOSTZAAN, SINDS 1306

Lang voordat Oostzaan een naam kreeg, zo rond de 12e en 13e eeuw vestigden zich hier de eerste bewoners. De naam Oostsaenden komen we voor het eerst tegen in 1306. Daarna ontwikkelde het dorp zich tot een zogenaamd lintdorp. Vanaf de Oostzanerdijk, nu Amsterdam, liep een weg naar het noorden: Zuideinde-Kerkbuurt-Noordeinde-Heul-Haal, allemaal namen die nog steeds bestaan. Richting Saenredam leidde het Weerpad, dat nu de Kerstraat heet. Langs deze wegen waren wegsloten, die dienden voor het vervoer van goederen. Talloze bruggen en bruggetjes bepaalden het beeld van Oostzaan. Met name in De Haal zijn hier nog enige mooie voorbeelden van te zien.

Oostzaan werd hierdoor wel het Venetië van het noorden genoemd. Omdat Oostzaners veelal werkzaam waren in de kippen- en eendenhandel werden ze in de Zaanse streektaal "doppenhokkers" en "eendenpullers" genoemd. Door de ontwikkelingen in de volgende jaren kwamen er straten en buurten bij en werden er vele sloten gedempt. Maar wie goed kijkt, ziet nog de verbindingen met de historie van Oostzaan. We geven een paar aanknopingspunten, met een summier beschrijving. Wilt u meer weten dan staan hiervoor andere bronnen tot uw beschikking. Op het kaartje ziet u de nummers die corresponderen met de beschrijving.

1. JACOB CORNELISZ. VAN OOSTSANEN

Met het monument op het plein voor de Grote Kerk wordt de herinnering aan de Oostzaanse kunstschilder Jacob Cornelisz. van Oostsanen levend gehouden. Het monument was een initiatief van de Stichting Jacob Cornelisz. van Oostsanen.

De ontwerpster is Eva Stache, architect en beeldend kunstenaar en het werd vervaardigd door de firma Meyn.

Jacob werd omstreeks 1470 geboren in Oostzaan, waar hij zich waarschijnlijk bekwaamde in de houtsnijkunst. Er zijn nu nog meer dan 200 houtsneden van zijn hand bekend. Toen Jacob zich in de schilderkunst ging bekwaamen kocht hij in Amsterdam (in de Kalverstraat) twee panden waar hij een schildersatelier met een aantal leerlingen startte. Dit werd het allereerst bekende schildersatelier in de Noordelijke Nederlanden.

Waar Jacob zelf zich de schilderkunst eigen maakte is niet bekend. Omdat hij tot zijn dood in 1533 in Amsterdam is blijven wonen wordt hij ook wel Jacob Cornelisz. van Amsterdam genoemd. In Amsterdam verwierf Jacob zich grote naam en faam. Hij schilderde voornamelijk religieuze onderwerpen, maar ook veel rijke kooplieden, regenten, gezaghebbenden en zelfs de Koning van Denemarken (Christian) en zijn vrouw Isabella, vereerden hem met opdrachten.

Jacob en zijn leerlingen (o.a. Jan van Scorel, Dirk Jacobsz. en Cornelis Anthonisz.) waren productief. Nu zijn er nog ongeveer 40 schilderijen van zijn hand bekend.

Die zijn uitgewaaid over de hele wereld.

Meer weten: www.jacobcornelisz.nl.

2. DE KERK

Op deze plek stond omstreeks 1400 waarschijnlijk de eerste kerk van Oostzaan, gewijd aan de heilige Catharina van Alexandrië. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) trokken de Spaanse troepen in dit gebied rond. In 1573 staken zij de kerk van Oostzaan in brand. In de jaren die volgden werd de kerk weer hersteld. Het huidige gebouw uit 1760 heeft ook het nodige doorstaan. De kerk is gebouwd op een terp, zodat het een vluchthaven kon zijn bij wateroverlast. De kerk is hier meerdere malen voor gebruikt, voor het laatst tijdens de watersnood van 1916. Tijdens de Tweede Wereldoorlog is de kerkklok omgesmolten voor wapens. Dankzij de bevolking van Oostzaan kwam er in 1948 een nieuwe klok. De kerk is tegenwoordig de thuisbasis van de Protestantse Gemeente Oostzaan en biedt ruimte aan 300 personen.

3. CLAES COMPAEN

De vloer van de kerk bestaat uit graf stenen. Als je genoeg geld had, kon je vroeger een graf in de kerk kopen. Het lichaam was dan beschermd tegen plunderingen én een beetje dicht bij de hemel, dachten de mensen.

Onder een van die stenen ligt Claes Compaen (1587-1660). Hij werd geboren in Oostzaan en was een beruchte zeerover. Hij begon als Kaapvaarder om onder andere de Spaanse schepen aan te vallen en leeg te roven tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). Hij had daarvoor opdracht (een commissiebrief) van de Heren Zeventien, het bestuur van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC). Maar Claes Compaen begon voor zichzelf, zijn commissiebrief werd ingetrokken en van toen af was hij zeerover. Hij veroverde meer dan 350 schepen en gaf zichzelf de naam 'Neptuun ende coninck van de zee'. De zeerover kreeg genoeg van het rauwe leven en verlangde terug naar vrouw en kinderen die hij in Oostzaan had achter gelaten. De stadhouder verleende hem 'pardon', zodat hij in 1627 als een rijke vent kon terugkeren in Oostzaan. Hij stierf als een arme man in 1660.

4. ALBERT HEIJN

Op de foto staan Albert Heijn en zijn vrouw Neeltje de Ridder (nicht van zijn moeder) en drie van de acht kinderen die ze samen zouden krijgen. Albert Heijn (geboren in 1865) bezocht van 1872-1878 de Kerkbuurtschool met Claes Compaen. Op de dag dat hij in 1887 trouwde met zijn Neeltje nam hij de kruidenierszaak van zijn vader over. De winkel stond op de hoek Kerkbuurt/Kerkstraat.

Acht jaar later opende hij een filiaal in Purmerend, waar al spoedig een kleine huisindustrie ontstond: er werd eigen koek gebakken en koffie gebrand. Het was het Oostzaanse begin van wat we nu kennen als het Ahold-concern. Op de Zaanse Schans staat de Museumwinkel Albert Heijn (www.zaanseschans.nl).

5. KERKBUURTSCHOOL

Tot 1632 was er in Oostzaan maar één school en die stond in de Kerkbuurt. Voor de leerlingen uit het noorden en het zuiden van het dorp was dat een heel eind lopen. Het is een school met een lange geschiedenis; behalve Albert Heijn bezocht ook onze dorpsgenoot Claes Compaen de school. De school achter de kerk stond ongeveer waar nu de ingang van het kerkhof is. Het gebouw met één klas werd in 1865 afgekeurd. Er werd een nieuwe school gebouwd tegenover de kerk. De 'School aan de Kerkbuurt' werd in 1868 feestelijk in gebruik genomen. Dit was de hoofdschool. De scholen op het Zuideinde en Noordeinde waren bijscholen.

De foto, genomen vanaf de kerktoren, toont de dwarsvleugel die in 1929 werd gebouwd aan de voorzijde van de Kerkbuurtschool. Het stukje dak erachter toont de gang en lokalen van de oorspronkelijke school. Achter de school zijn de huizen in de burgemeestersbuurt nog niet gebouwd. Naast de school de pastorie, die ook al lang geleden is afgebroken.

De oude Noorderschool staat nog op de hoek Noordeinde/De Haal. Het is nu een pakhuis. Verderop in De Haal staat de huidige Noorderschool. Het gebouw van de Zuiderschool staat sinds 1966 op Amsterdams grondgebied. Het is geen basisschool meer.

6. POLDERHUIS

Ook toen al multifunctioneel: in 1860 verrees “een gemeentehuis, annex herberg, stalling, gevangen-bewaarplaats en woning voor den kastelein met een Kamer voor het Polderbestuur”, zo staat te lezen in de notulen van de gemeenteraad van 26 januari 1859.

Het polderbestuur was onderdeel van het burgerlijk bestuur en een kamer in het gemeentehuis was dus niet zo gek. Het polderbestuur hield zich met name bezig met wat we nu watermanagement noemen: houden de dijken het, hoe beheersen we het waterpeil. In 1925 werd een apart Polderhuis gebouwd voor het polderbestuur, dat toen bestond uit vier heemraden uit Oostzaan en vier uit Oostzaandam. De glas-in-loodramen zijn voorzien van gemeentewapens.

7. HET WEESHUIS

Zuideinde 36 werd in 1695 gebouwd als een buitenhuis. In 1774 werd het huis door de regenten van Oostzaan (bestuurders, landeigenaren) gekocht en verbouwd tot een weeshuis. Bijna 170 (!) jaar lang groeiden er sindsdien Oostzaanse weeskinderen in op.

“Weesjongens zullen bij geschikte werkbazen nuttige ambachten of handwerken aanleren, ten einde alzoo tot eene maatschappelijke betrekking te worden opgeleid en in staat te geraken om, na het verlaten van het Weeshuis, zelf in hun onderhoud te voorzien. De meisjes zullen onder toezicht der Regentessen in vrouwelijke handwerken en huishoudelijke bezigheden geoefend en aldus zooveel mogelijk tot bekwame en geschikte linnen- en wollen-naaisters of dienstboden opgeleid worden.”

De bekendste bewoner is ongetwijfeld David Teer. Hij werd in 1867 geboren en als vijfjarige opgenomen in het huis. Hij mocht bij wijze van uitzondering tot zijn 23ste in het weeshuis blijven. Daarna werd hij gemeenteambtenaar en in 1905 werd hij burgemeester van Oostzaan. Hij overleed op 79-jarige leeftijd. In 1943 verliet het laatste kind het weeshuis. Het pand is nu een woonhuis en staat op de rijksmonumentenlijst.

Boven de deur van het bijgebouw staan twee beeldjes van een jongen en een meisje. Tussen hen in staat het wapen van de gemeente Oostzaan. Het bord dat het meisje draagt, vermeldt het jaartal 1713, het jaar waarin het pand is verbouwd.

Het Weeshuis met de wegsloot, melkbussen aan de kant.

Weeshuis.

8. DE KOLK

De Kolk is het medisch centrum van Oostzaan. Dokters, tandartsen, fysiotherapeuten hebben daar hun praktijk. Het is gebouwd als een verpleeghuis en zo heette het ook: 'Ons Verpleeghuis'. Het was tegelijk een badhuis (want bijna niemand had vroeger een douche thuis) en er was een kraamafdeling.

Om het verpleeghuis te bouwen werd in 1931 een vereniging opgericht. 2500 Oostzaners werden meteen lid. Ze moesten 3 cent per week contributie betalen en een collecte en bazar spekte de kas. Rijke mensen werd gevraagd geld te geven wat ook werd gedaan door de vrouw van Albert Heijn. Albert Heijn zelf betaalde de kosten van de bouwmeester. In 1934 konden de eerste "ouden van dagen" binnenkomen. Het idee voor de bouw van het verpleeghuis kwam van dr. Jan Taams, geboren in Oostzaan in 1897 en huisarts tot 1969. Het land waarop gebouwd zou worden was van Cornelis Schuitemaker.

Hij legde Op 1 april 1933 de eerste steen. Via een brug over de wegsloot kwam je in het gebouw. Die sloot is in 1961 gedempt en de mooie brug is toen afgebroken.

Vijfentwintig jaar later was Ons Verpleeghuis veel te klein en werd een nieuw centrum gebouwd, De Lishof. In 1974 heeft het gemeentebestuur Ons Verpleeghuis gekocht om er een medisch centrum van te maken.

9. KUIPERIJBRUG

De Kuiperijbrug ligt over de Roemersloot, in het verleden een belangrijke sloot in Oostzaan voor de blekerijen en stijfelmakerijen. In de regio waren Weverijen, stijfselfabrieken, zeildoekmakerijen papier, tabak, verf, kaarsen, snuif, blauwsel, cacao, kuiperijen, smederijen, traankokerijen, zagerijen en scheepsbouw; al deze bedrijven hadden (schoon) water en soms ook vaten nodig. De kuiperijen hebben hun naam aan de brug gegeven.

De brug is er een van de vele die er vroeger in Oostzaan waren. Vanuit het westen en oosten kwamen veel zijsloten. Om de sloten te kunnen oversteken, werden bruggen gebouwd. Die moesten zo gemaakt worden dat de boeren er met hun platten met vee of hooi onderdoor konden.

In 1898 waren er in totaal 35 bruggen. Veel sloten zijn inmiddels gedempt. Daardoor zijn ook veel bruggen nu verdwenen.

10. WESTERSTIJFSEMAKERSPAD

Rond 1630 werd stijfsel gemaakt van tarwe in stijfselhuizen of – schuren, die gevestigd waren langs goed stromend en helder water voor het wassen van de stijfsel. De Roemersloot was hiervoor het meest aangewezen water, omdat dit niet bevuild werd door het afval van de traan-, lijm- en prutkokerijen. Ook toen al kende men dus milieuproblemen.

Langs het Westerstijfsemaakerspad waren enkele stijfsemakerijen gevestigd, maar ook aan de andere kant van de Kerkbuurt langs het Oosterstijfsemaakerspad, nu de Dr. Scharffstraat. Het Westerstijfsemaakerspad is nog steeds een 'pad'. In het midden staat het pakhuis 'De Vriendschap', dat omstreeks 1936 vanaf de overzijde van de Roemersloot naar deze plaats werd overgebracht. Iedere stijfsemaakersschuur had een naam. Deze schuur, Het Houten Huys, is gerestaureerd en is een rijksmonument.

11. OOSTZANERVELD

Vanaf deze plaats is er prachtig uitzicht over het Oostzanerveld. Het bestaat uit eilandjes en sloten en is alleen te bereiken met een bootje of – als er ijs is – schaatsend. Het is een van de weinige veen-weidegebieden in ons land. Het Oostzanerveld is het resterende deel van de polder Oostzaan. Hier is het oorspronkelijke grondgebruik en de verkaveling nog goed te zien. Nationaal Landschap Laag-Holland heeft samen met de boeren, Staatsbosbeheer, Vogelwacht Zaanstreek,

de gemeenten Zaanstad en Oostzaan, Hoogheemraadschap, de provincie Noord-Holland en nog enige instanties een plan opgesteld om het veld te behouden.

De percelen zijn langgerekt en de sloten zijn ondiep en breed. Voor weidevogels is het gebied van groot belang. De kemphaan en de watersnip broeden er en de grutto's hebben een slaapplaats in Varkensland. Verder zijn de bruine kiekendief, visdiep, snor en rietzanger vaste broedgasten. Niet alleen voor vogels; ook voor andere beestjes en planten is dit een uniek gebied.

12. WAPEN VAN OOSTZAAN

De spade steken of de vork steken? Dat deed je niet graag. Pas als het echt niet anders kon en dan was je in een klap alles kwijt.

In het waterrijke gebied van Oostzaan moesten dijken goed onderhouden worden om overstromingen te voorkomen. Boeren die land hadden dat grensde aan een dijk moesten dat stuk dijk verzorgen. Door armoede lukte dat soms niet. Dan gold het recht van spade- of vorkesteken. Dit recht hield in dat iemand zich van zijn plicht kon ontdoen door zijn land (en al zijn bezittingen op dat land) over te dragen aan bijvoorbeeld de graaf.

Misschien verwijst de vork in het gemeentewapen naar dit historische vorkesteken, maar er zijn meer mogelijke verklaringen. Een uitgebreidere toelichting op het gemeentewapen staat bij de gemeentelijke informatie in de gemeentegids.

13. HANNIE SCHAFT

Hannie Schaft (volledige naam Jannetje Johanna Schaft, 1920-1945) was een Nederlandse communiste en verzetsstrijder tijdens de Tweede Wereldoorlog. Haar vader Pieter Schaft is geboren in Oostzaan. Tijdens de Tweede Wereldoorlog nam ze actief deel aan het verzet en hielp onderduikers met gestolen bonkaarten en persoonsbewijzen. Haar schuilnaam werd Hannie en haar bijnaam 'het meisje met het rode haar'. Samen met anderen pleegde ze verschillende aanslagen op Duitsers, collaborateurs en landverraders.

Hannie Schaft werd opgepakt en drie weken voor het einde van de oorlog op 17 april 1945 gefusilleerd in de duinen bij Bloemendaal. Later werd haar stoffelijk overschot herbegraven op de Erebegraafplaats Bloemendaal te Overveen. Op het Hannie Schaftplein is ook een gedenkplaat aangebracht in haar nagedachtenis: "Voorwaarts en niet vergeten".

Meer weten?

De vrijwilligers van de Oudheidkamer Oostzaan weten (bijna) alles over de geschiedenis van Oostzaan.

Kijk op hun website voor meer informatie:

<http://oudheidkameroostzaan.nl>.